

طراحی و اعتباربخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران^۱ A Social Entrepreneurship Curriculum Model in Iran Higher Education

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۴/۲۱، تاریخ ارزیابی: ۱۴۰۱/۵/۱۰، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۵/۲۶

 [20.1001.1.25382241.1401.13.25.8.9](https://doi.org/10.25382/241.1401.13.25.8.9)

F.Hosseini, Dr.M.Aliasgari,
Dr.A.Gholtash, Dr.F.Ahmadbeigi

Abstract: The purpose of this study was to design and validate a social entrepreneurship curriculum model for Iran higher education. This research is a combination of consecutive exploratory research. The qualitative part was used using content analysis method with deductive approach and open and axial coding and in the quantitative part, the descriptive and inferential statistical methods were applied including inferential and non-parametric Chi-square and Friedman tests to rank the items of each element. The participants in the qualitative section including 4 groups, entrepreneurship specialists, curriculum planners, sociology and social entrepreneurship who were interviewed until the theoretical saturation of the interview was reached with the snowball technique. In addition, the statistical population in the quantitative section included entrepreneurship students and social entrepreneurship specialists who were selected by an available and purposeful method. In the qualitative phase, a semi-structured interview and in the quantitative part, a researcher-made questionnaire was used as the data collection tools. The validity and reliability of the interview and questionnaire was assessed and shown to be at the acceptable levels. Then, using the opinion of 7 social entrepreneurship experts and curriculum planners, the obtained model was validated and at the end, the final model of social entrepreneurship curriculum in higher education was designed and compiled with 87 titles in the form of ten acre elements.

Keywords: curriculum, entrepreneurship, higher education, social entrepreneurship

سیده فاطمه حسینی^۲، دکتر مجید علی عسگری^۲

دکتر عباس قلتاش^۳، دکتر فاطمه احمدبیگی^۵

چکیده: هدف از پژوهش حاضر، طراحی و اعتباربخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی بود. این پژوهش جزء پژوهش های ترکیبی، از نوع اکتشافی متوالی است. بخش کیفی با استفاده از روش تحلیل محتوا با رویکرد قیاسی و کدگذاری باز و محوری و در بخش کمی با استفاده از روش آمار توصیفی و استنباطی شامل آزمون استنباطی و ناپارامتریک خی دو و همچنین فریدمن جهت رتبه بندی گویه های هر عنصر استفاده شد. مشارکت کنندگان در بخش کیفی شامل ۴ گروه، متخصصان کارآفرینی، برنامه ریزان درسی، جامعه شناسی و کارآفرینی اجتماعی و با تکنیک گلوله برفی بود که تا رسیدن به اشباع نظری مصاحبه به عمل آمد. جامعه آماری در بخش کمی شامل دانشجویان کارآفرینی و متخصصین کارآفرینی اجتماعی و با روش هدفمند و در دسترس انجام شد. در بخش کیفی از مصاحبه نیمه ساختاریافته و در بخش کمی از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد که از روایی و پایایی قابل قبول برخوردار بودند. سپس با استفاده از نظر ۷ متخصص کارآفرینی اجتماعی و برنامه ریز درسی مدل بدست آمده اعتباربخشی شد که مورد تأیید قرار گرفت. در پایان مدل نهایی برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی با ۸۷ عنوان در قالب عناصر دهگانه اگر، طراحی و تدوین شد.

کلمات کلیدی: آموزش عالی، برنامه درسی، کارآفرینی، کارآفرینی اجتماعی.

^۱ این مقاله مستخرج از پایان نامه دکتر سیده فاطمه حسینی با عنوان "طراحی و اعتباربخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران" است.

^۲ دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

seiedehfatemehhosseini@yahoo.com

^۳ دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران) استاد مدعو گروه علوم تربیتی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران)

aliasgari2002@gmail.com (تهران، ایران)

^۴ دانشیار گروه علوم تربیتی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، فارس، ایران (نویسنده مسئول)

gholtash578@yahoo.com

^۵ استادیار گروه علوم تربیتی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران fahmadbeigi@yahoo.com

مقدمه

استفاده از واژه‌های کارآفرینی اجتماعی، چه در ایران و چه در فضای بین‌المللی، به نسبت جدید است، چرا که این عبارت با فرایند رفع نیازهای اجتماعی انسان‌ها همراه بوده و محرک‌های کارآفرینانه برای رفع این نیازها ریشه‌ای قدیمی دارد. در دهه‌های اخیر با افزایش مشکلات اجتماعی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، این مقوله به عنوان مسیری برای حل مشکلات اجتماعی، ایجاد ارزش اجتماعی و افزایش رفاه انسان‌ها اهمیت بیشتری یافته است (عزیزی و ملایجردی، ۱۳۹۶).

کارآفرین اجتماعی مشکل را در جامعه می‌بیند (یک تعادل ناعادلانه) و از این فرصت به وجود آمده در جهت حل آن مشکل به صورت نوآورانه و ایجاد یک تعادل جدید و پایدارتر اقدام می‌کند (مانیاکا، ۲۰۱۵).

آموزش و رشد افراد برخوردار از شاخصه‌ها و ویژگی‌های کارآفرینانه اجتماعی، هیچ‌گاه به خودی خود و در خلاء بروز پیدا نمی‌کند، بلکه آن نیازمند یک جریان آموزشی و یا به عبارت بهتر نیازمند برنامه ریزی درسی و قبول مسئولیت توسط نظام آموزشی در سطوح و مقاطع تحصیلی مختلف به ویژه مقطع آموزش عالی می‌باشد.

(گیب، ۲۰۰۰) اعتقاد دارد که دانشجویان باید به گونه‌ای پرورش یابند که قابلیت‌های کارآفرینانه در آن‌ها رشد یابد. این امر زمانی محقق می‌شود که کارآفرینی در قالب و ساختار برنامه‌های درسی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش، جایگاهی شایسته داشته باشد (امینی و دیگران، ۱۳۹۲، ص. ۱۴۸). همانند کارآفرینان اقتصادی و تجاری، جامعه به کارآفرینان اجتماعی هم نیازمند است، افرادی که تشخیص دهند در کجا فرصتی برای حل برخی نیازهای ارضاء نشده وجود دارد. این موضوع می‌طلبد که افراد تحصیل کرده در دانشگاه‌ها با مهارت و علم کارآفرینی اجتماعی آشنایی کافی داشته باشند و بتوانند حتی آن را با رشته تخصصی خود در آمیزند تا یک کارآفرین اجتماعی موفق باشند.

تمرکز و هدف اصلی در کارآفرینی اجتماعی، ایجاد ارزش اجتماعی و تولید ثروت اجتماعی است (سیدی و همکاران، ۱۴۰۰). کارآفرینی اجتماعی با فرآیندهای مبتنی بر کشف خلق و بهره‌برداری از فرصت‌ها ثروت اجتماعی به ارمغان می‌آورد. علاوه بر این به منزله محور توسعه، عاملی برای حل مشکلات اجتماعی و چالش‌های پیش‌روی جامعه تلقی شده (وقار موسوی و همکاران، ۱۳۹۵) و ارزش اجتماعی (سیدی و همکاران، ۱۴۰۰) ایجاد می‌کند. به اینگونه توسعه پایدار به

¹ Manyaka

² Geeb

طراحی و اعتباربخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی...

ظهور رسیده و دیالکتیک خلق ارزش و بده و بستان آن جریان پیدا می‌کند (القوده و همکاران، ۲۰۲۲). کارآفرینی اجتماعی معطوف به تغییر است آن هم تغییر اجتماعی زیرا پاسخگویی به نیازهای اجتماعی از سوی کارآفرینان عامل بالقوه برای تغییر اجتماعات محلی است (سیدی و همکاران، ۱۴۰۰). کارآفرینی اجتماعی فرآیندی است که طی آن افراد گروه‌ها و بخش‌های اجتماعی ارزش آفرینی کنند و فرصت‌های ناشی از آنها را تشخیص دهند (کارپیشه، ۱۳۹۸). کارآفرینان اجتماعی در ترویج فعالیت‌های داوطلبانه و مشارکت اجتماعی نقش محوری دارند (رایبامجهی و همکاران، ۲۰۲۲). به این علت است که یک کارآفرین اجتماعی صرفاً زمانی در فعالیت‌های سودآور شرکت می‌کند که یقین داشته باشد منجر به بهبود اجتماعی خواهد شد (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۹). سودی را هم کارآفرین اجتماعی از این راه به دست می‌آورد دوباره وارد چرخه حمایت از کارآفرینی اجتماعی می‌کند. (لال و پارک ۲۰۲۲).

کارآفرینی اجتماعی به دنبال این است که با استفاده از توان بالقوه کارآفرینی مانند استفاده از خلاقیت و نوآوری و شکار فرصت‌ها به رفع نیازهای اجتماعی بپردازد (فلاح و پاشایی نیا، ۱۳۹۹). بر این اساس کارآفرینان اجتماعی و بنگاه‌های اجتماعی کنشگرانی هستند که از طریق نوآوری، تغییرات اجتماعی را به وجود می‌آورند (سعدآبادی و همکاران، ۱۴۰۰). نیروی محرکه کارآفرینی اجتماعی مسئله اجتماعی است، بنابراین شکل سازمانی کارآفرینی اجتماعی نیز می‌تواند به طور کارآمد منابع را برای حل مسائل اجتماعی بسیج کند (نور پور و همکاران، ۱۳۹۹). در بین سازمان‌های اجتماعی وظیفه دانشگاه در زمینه نهادینه سازی کارآفرینی اجتماعی بسیار خطیر است چرا که اولاً دانشگاه مسئولیت اجتماعی دارد و دوم اینکه کارآفرینی اجتماعی پدیده پیچیده‌ای است که بازار بخش عمومی و اقتصاد به تنهایی نمی‌تواند تامین کننده استلزامات آن باشد (داوودی راد و همکاران، ۱۴۰۰). آموزش عالی با داشتن کارکرد رشد و توسعه، پیشرفت همه‌جانبه را برای یک کشور به ارمغان می‌آورد (حسینی لرگانی و مجتبی زاده، ۱۴۰۰). در این زمینه آموزش عالی می‌تواند با توسعه کارآفرینی اجتماعی بسترهای فرهنگی را در جهت بازمهندسی نظام آموزشی، پژوهشی، مدیریتی ایجاد نماید، با نیم نگاهی به رتبه ایران اهمیت ورود آموزش عالی به حوزه کارآفرینی اجتماعی دوچندان می‌شود (داوودی راد و همکاران، ۱۴۰۰)، به همین خاطر است که (کنگ و همکاران، ۲۰۲۲) بیان می‌کنند به علت تاکید روز افزون بر کارآفرینی اجتماعی بسیاری از دانشگاه‌ها دوره‌های کارآفرینی اجتماعی را برگزار می‌کنند تا از این طریق آگاهی‌ها، آمار و رفتارهای کارآفرینانه اجتماعی دانشجویان را توسعه دهند.

دانشکده‌های کسب و کار (یوسی برکلی، کلمبیا، استنفورد، ال بی اس و آکسفورد) در ۱۵ سال اخیر رشته‌ها و برنامه‌های درسی در این حوزه داشته‌اند. دانشجویان این دانشگاه‌ها نه تنها باید با مفهوم کارآفرینی اجتماعی آشنا شوند، بلکه باید مهارت‌ها، توانایی‌ها و نگرش آن‌ها

سیده فاطمه حسینی، دکتر مجید علی عسگری، دکتر عباس قلتاش، دکتر فاطمه احمدیگی

نسبت به تأسیس موسسه اجتماعی تقویت گردد. آنها معتقدند دانشگاه‌ها باید دانشجویان را تشویق کنند تا کارآفرینانه فکر کنند (اعلامی و رحیمیان، ۱۳۹۳، ص. ۱۰۴).

تدوین کنندگان برنامه درسی دانشگاهی در قرن ۲۱ باید به این نکته توجه داشته باشند برنامه‌های درسی در راستای اهداف و رسالت‌های دانشگاهی باید پاسخگوی شرایط و دغدغه‌های فعلی و آینده باشد و نقش سازنده‌ای در راستای حل مسائل و رشد جامعه ایفا می‌نماید و رشته‌های مختلف را در راستای نیازها و تحولات قرار داده، به نحوی که از جامعیت و مناسبت لازم برخوردار بوده و ضمن پاسخگویی و توجه به نیازهای فردی دانشجویان به مشکلات اجتماعی و به ارزشها و میراث فرهنگی نیز پردازد (خاقانی زاده و فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۷، ص. ۱۲).

قابل ذکر است که در سند اسلامی شدن دانشگاه‌ها و همچنین در تفاهم نامه مشترک بین وزارت علوم و معاونت ریاست جمهوری در امور زنان و خانواده مورخ ۹۶/۱۲/۲۶ به موضوع کارآفرینی و موضوعات اجتماعی در دانشگاه‌ها توجه ویژه مبذول شده است. در ضمن بر اساس بند "ب" از ماده ۶۴ قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶-۱۴۰۰)، دولت موظف است نسبت به تحول و ارتقاء علوم انسانی در دانشگاه‌ها در ابعاد اسلامی سازی، بومی سازی، کارآمدی و روزآمدی با ایجاد تغییرات یا اصلاحات در امور مربوط به سرفصل‌ها و کتاب‌های درسی و تربیت استاد و انتخاب دانشجو اهتمام لازم را به عمل آورد و آن را در اولویت قرار دهد (قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۹۵/۱۲/۱۴) مجلس شورای اسلامی). در ضمن یکی از مهم ترین مباحث امروزی مخصوصاً در حوزه کارآفرینی و دانشگاه‌های نسل سوم که مورد تأکید وزارت علوم محسوب می‌شود و همچنین در بیانیه‌ای که وزیر علوم، تحقیقات و فناوری در سال ۱۳۹۹ و با عنوان دانشگاه‌های جامعه محور و کارآفرین اعلام نمودند به اهمیت این موضوع می‌افزاید. در حال حاضر دانشگاه‌ها در حوزه کارآفرینی فعالیت‌ها و اقداماتی را انجام می‌دهند و لیکن در هیچ دانشگاهی در حوزه کارآفرینی اجتماعی قدمی بر داشته نشده است، لذا آموزش دانشجوی کارآفرین اجتماعی که دارای دغدغه‌های حل مسائل و مشکلات مردم و جامعه باشد از اهم فعالیت و دغدغه هر دانشگاه می‌تواند باشد.

در حوزه کارآفرینی اجتماعی پژوهش‌های زیادی صورت گرفته ولیکن در زمینه برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی و یا اهمیت آن پژوهش بسیار اندک است. برخی از پژوهش‌های انجام شده در این زمینه در سال‌های اخیر عبارتند از:

طراحی و اعتباربخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی...

۱. در پژوهشی با عنوان « آیا کارآفرینی اجتماعی (تاکنون) از دست رفته است؟ آیا فرصتی برای موسسات آموزش عالی است؟ شواهد و مدارک از آلمان »، (ایریس ریچ هورف، ۲۰۲۱) به این نتیجه رسید که اگرچه محتوای مربوط به کارآفرینی اجتماعی در جهان در حال افزایش است اما استفاده صریح از این مفهوم در آلمان وجود ندارد و آموزش کارآفرینی اجتماعی به عنوان یک کل هنوز در هیچ برنامه درسی ادغام نشده است.

۲. (هیرست و همکاران، ۲۰۲۰) در مطالعه‌ای با عنوان « آموزش کارآفرینی اجتماعی در موسسات تحصیلات تکمیلی » به این مهم دست یافت که، محتوای کارآفرینی اجتماعی در برنامه‌های دانشگاهی به اندازه برنامه‌های آکادمیک توسعه نیافته است و این آسیبی است که هر رشته دانشگاهی متحمل می شود.

۳. یو وانگ، (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان « عوامل مؤثر بر نیت کارآفرینی اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه کشاورزی تایوان » به این مهم رسید که همدلی، مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و حمایت اجتماعی و خودکارآمدی بر نیت کارآفرینی اجتماعی مؤثر است.

۴. واقید و همکاران، (۲۰۱۷) در پژوهش خود با عنوان تربیت کارآفرین اجتماعی و توانمند کردن دانش آموزان با استفاده از فیلم: آموزش کارآفرینی اجتماعی به این نتیجه رسیدند که آموزش پرورش SE فرصت های ارزشمندی را برای تعامل پدید می آورد که می تواند به مقابله بی عدالتی اجتماعی کمک کند که باید به عنوان عنصر تشکیل دهنده در آموزش های آموزش عالی هم باشد.

۵. دابل، (۲۰۱۶) تحقیقی را با عنوان « رویکرد جدید در آموزش عالی: آموزش کارآفرینی اجتماعی » انجام داد و او به این نتیجه رسید که رویکرد کارآفرینی اجتماعی ، رویکردی جدید در توسعه‌ی آموزش عالی است و زمینه ساز توسعه توانایی های فردی دانشجویان جهت ارائه راه- حل های ابتکاری برای حل مشکلات اجتماعی می باشد. برای تحقق و آموزش کارآفرینی اجتماعی باید مهارت های خودکفایی، خلاقیت، همدلی و تفکر منطقی در دانشجویان ایجاد گردد.

۶. جامه بزرگی، محمد جواد؛ میگون پوری، محمدرضا (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان فرهنگ اکوسیستم کارآفرین دانشگاهی، پیشران توسعه‌ی کارآفرینی اجتماعی به این نتیجه رسیدند که بعد فردی با ایجاد انگیزه، اعتماد به نفس شناسایی فرصت ها، بعد سازمانی با همکاری تیمی، برنامه‌ریزی و رفتار شهروندی، بعد آموزشی با کیفیت بخشی به آموزش و محتواسازی مناسب، بعد کسب و کار با ریسک‌پذیری، خلاقیت، فرصت‌سازی و بعد پژوهشی با کیفیت بخشی به پژوهش فن‌آورانه با خلق ارزش اجتماعی به توسعه کارآفرینی اجتماعی کمک می‌نماید.

¹ Iris Rickhoff

² Hirst et al

سیده فاطمه حسینی ، دکتر مجید علی عسگری ، دکتر عباس قلتاش ، دکتر فاطمه احمدیگی

۷. خسروی زاده و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان عوامل مؤثر بر کارآفرینی اجتماعی در سازمان‌های ورزشی استان مرکزی به این مهم دست یافتند که تدوین راهبردهای کارآفرینی، شناسایی و بهره‌برداری از فرصت‌ها، پیشگامی، خطرپذیری، تدوین برنامه‌های کارآفرینی، نوآوری و انجام اقدام‌های کارآفرینی به ترتیب بر کارآفرینی اجتماعی در سازمان‌های ورزشی تاثیر داشتند.

۸. شریف روحانی، شهاب‌الدین و عابد، عماد (۱۴۰۰) در تحقیقی با عنوان تاثیر گرایش به کارآفرینی اجتماعی بر موفقیت استارت‌آپ‌ها با تاکید بر شبکه روابط در بحران کوید-۱۹ به این نتیجه دست یافتند که گرایش به کارآفرینی اجتماعی تاثیر معنی داری بر موفقیت استارت‌آپ‌ها داشته‌است. در واقع کارآفرینان اجتماعی که از شبکه روابط قویتری برخوردارند، احتمال موفقیت بیشتری در شرایط بحران دارند.

۹. در پژوهشی با عنوان « تحلیل وضعیت ترویج کارآفرینی اجتماعی در نظام آموزش عالی ایران » رحیمیان، عباسپور و داوودی (۱۳۹۵) به این نتیجه رسیدند که به کارآفرینی اجتماعی در نظام آموزشی کشور توجهی نمی‌شود و کمتر کسی با این مفهوم آشنا می‌باشد.

هدف کلی از انجام این پژوهش طراحی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران می‌باشد و سوالات تحقیق هم شامل موارد ذیل می‌باشد:

سوال‌های اصلی

۱- مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی طراحی شده در آموزش عالی چگونه است؟

سوال‌های فرعی

۱-۱ ویژگی عنصر منطبق در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

۱-۲ ویژگی عنصر اهداف در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

۱-۳ ویژگی عنصر محتوا در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

۱-۴ ویژگی عنصر فعالیت‌های یادگیری در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

۱-۵ ویژگی عنصر معلم در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

طراحی و اعتباربخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی...

۶-۱ ویژگی عنصر مواد و منابع در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

۷-۱ ویژگی عنصر زمان در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

۸-۱ ویژگی عنصر مکان در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

۹-۱ ویژگی عنصر گروه‌بندی در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

۱۰-۱ ویژگی عنصر ارزشیابی در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

۲- آیا مدل طراحی شده برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی از منظر متخصصان برنامه-ریزی درسی و کارآفرینی اجتماعی، از اعتبار لازم برخوردار است؟

روش شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف جز پژوهش‌های کاربردی و با توجه به رویکردهای اتخاذ شده، ترکیبی از نوع اکتشافی متوالی بوده که در دو بخش کیفی و کمی اجرا شده است. از میان طرح-های مطالعات ترکیبی، مناسب‌ترین روش برای انجام تحقیق پیش رو طرح متوالی اکتشافی است، زیرا از ویژگی‌های روش متوالی اکتشافی آن است که گردآوری و تجزیه و تحلیل داده در دو رویکرد کمی و کیفی به صورت غیر هم‌زمان و ترتیبی اتفاق خواهد افتاد، در این روش اولویت با رویکرد کیفی است، تجزیه و تحلیل داده در هر کدام از رویکردها به صورت مستقل و ترتیبی انجام می‌شود، و از نتایج کیفی در گام کمی استفاده خواهد شد. ابتدا با استفاده از روش کیفی عقاید و نظرات نمونه پژوهش استخراج و سپس تعمیم‌پذیری نتایج با روش‌های کمی بررسی می‌شود. این پژوهش جزء پژوهش‌های کیفی از نوع تحلیل محتوای کیفی و مقوله‌بندی قیاسی (تحلیل محتوای جهت‌دار) بوده است. تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم‌سازی یا طراحی الگو و مدل شناخته شده دانست. گاه نظریه یا تحقیقاتی قبلی درباره یک پدیده که مطرح‌اند کم هستند و یا کامل نیستند و یا به توصیف‌های بیشتری نیازمندند. در این حالت محقق کیفی، روش تحلیل محتوا با رویکرد جهت‌دار را بر می‌گزیند. این روش معمولاً بر اساس روش قیاسی تقسیم‌بندی می‌کنند، هدف تحلیل محتوای جهت‌دار گسترش مفهومی

سیده فاطمه حسینی، دکتر مجید علی عسگری، دکتر عباس قلتاش، دکتر فاطمه احمدیگی

چارچوب نظریه است، این چارچوب به طرح کدگذاری اولیه و ارتباط بین کدها کمک می‌کند (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰). در این پژوهش، ابتدا اطلاعات و داده‌های حاصل از مصاحبه نیمه ساختاریافته جمع‌آوری شده و با روش کدگذاری باز و محوری کدگذاری شد. در بخش دوم (کمی) نیز از روش‌های آزمون آماری توصیفی و استنباطی شامل آزمون استنباطی و ناپارامتریک خی دو و همچنین فریدمن جهت رتبه بندی گویه‌های هر عنصر استفاده شد. در بخش اعتبار بخشی هم از روش دلفی استفاده شد. بر اساس نظرات منحصصین تغییراتی در مدل داده شد تا متخصصان به اجماع نسبی برسند. در ادامه روند اعتباربخشی، اصلاحات لازم بر اساس نظرات افراد متخصص انجام شد و در نهایت مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی تدوین و طراحی شد.

جامعه و روش نمونه‌گیری و ابزار پژوهش

بخش کیفی

مشارکت کنندگان شامل اساتید و متخصصین کارآفرینی اجتماعی، تمامی اعضای هیات علمی رشته‌های جامعه‌شناسی، کارآفرینی و برنامه‌ریزی درسی دانشگاه‌های دولتی و آزاد استان تهران بوده‌اند که گردآوری اطلاعات تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. بر این اساس، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و تکنیک گلوله برفی مصاحبه انجام شد. داده‌ها پس از مصاحبه با ۱۷ نفر به اشباع رسید. ابزار پژوهش جمع‌آوری داده‌ها نیز با استفاده از مصاحبه نیمه ساختار یافته انجام شد که در آن از تمام مشارکت کنندگان سوال‌های مشابهی مبنی بر ویژگی-های برنامه درسی بر اساس عناصر برنامه درسی اگر پرسیده شد. مانند: (به نظر شما محتوا در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی چه ویژگی می‌تواند داشته باشد؟ از چه روش-های تدریسی می‌توان استفاده کرد؟ نظر خود را در مورد ویژگی زمان و مکان در این برنامه درسی بفرمائید و...

بخش کمی

جامعه آماری شامل دانشجویان ارشد و دکتری کارآفرینی و متخصصین کارآفرینی اجتماعی بوده است که تعداد ۵۱ نفر با روش نمونه‌گیری هدفمند و در دسترس انتخاب شدند. از این تعداد ۳۵ نفر دانشجوی، ۱۶ نفر هم متخصص کارآفرین اجتماعی بودند. ابزار پژوهش هم پرسشنامه محقق ساخته‌ای بود که از مدل اولیه طراحی شده برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی توسط مصاحبه‌ها بدست آمد.

طراحی و اعتباربخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی...

در بخش سوم (کیفی) جهت اعتباربخشی مدل اولیه از روش دلفی استفاده شد. روش دلفی به شیوه‌های مختلفی مورد استفاده قرار می‌گیرد. یکی از کاربردهای این روش، به منظور نظرخواهی از خبرگان و متخصصان برای تأیید اعتبار مدل‌ها و الگوهایی که از پژوهش منتج شده است، می‌باشد. در این مرحله از نمونه‌گیری هدفمند ملاک محور که یکی از شیوه‌های نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی می‌باشد، استفاده شد. در این شیوه نمونه‌گیری، نمونه‌ها بر اساس ملاک‌های مشخصی شناسایی می‌شوند (عجم و دیگران، ۱۳۹۶).

اعتبار یابی داده‌ها در بخش کیفی:

الف) اعتبار یابی توسط مصاحبه شونده‌گان: برای اعمال این روش، علاوه بر اینکه متن مصاحبه و کدهای مستخرج از مصاحبه‌ها با مشارکت کنندگان در میان گذاشته شد، یافته‌های نهایی نیز در اختیار تعدادی از مشارکت کنندگان قرار گرفت تا یافته‌ها مورد ارزیابی قرار گیرد. ب) سه سویه سازی: در این روش هم اطلاعات مورد نیاز از چند گروه متفاوت شامل متخصصین کارآفرینی، کارآفرینی اجتماعی و اعضای هیات علمی برنامه ریزی درسی و جامعه شناسی جمع آوری شد.

ج) مرور همتا: در این راستا دو تحلیل گر کیفی به طور جداگانه داده‌ها را کدگذاری و تحلیل کردند.

د) بررسی انتقال پذیری: نتایج نهایی با سه نفر از متخصصان و اعضای هیات علمی خارج از گروه مصاحبه شونده‌گان در میان گذاشته شد و میزان توافق آنها بررسی و تأیید شد. اعتباریابی در بخش کمی

در مورد روایی پرسشنامه از دو روایی محتوایی و سازه ای و جهت پایایی نیز از آلفای کرونباخ استفاده شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رساله علمی علوم انسانی

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این پژوهش که ابتدا از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد قیاسی (تحلیل محتوای کیفی جهت دار) و روش کدگذاری باز و محوری انجام شد، بدین صورت عمل شد که، در مرحله اول، تحلیل داده‌ها بر مبنای کدگذاری باز انجام شد و به این شکل که اولین متن یا داده‌ای که بدست آمد با عنوان نکات کلیدی کدگذاری شد. مجموعه‌ای از مفهومی‌ها، خروجی کدگذاری باز بود. در مرحله دوم پس از استخراج مفهومی‌ها به روش کدگذاری محوری نسبت به استخراج مقوله اقدام شد. آنگاه محقق دانش جدید را طبق رویکرد قیاسی در چارچوب نظری که دیگران

سیده فاطمه حسینی، دکتر مجید علی عسگری، دکتر عباس قلتاش، دکتر فاطمه احمدیگی ساختند) عناصر برنامه درسی اگر) قرار داد و خروجی این مرحله، طراحی مدل اولیه برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی بود.

در بخش دوم و کمی هم از مدل اولیه تدوین شده در قالب یک پرسشنامه با طیف لیکرت (خیلی زیاد تا خیلی کم) تنظیم و پس از تایید روایی و پایایی بین ۵۱ نفر از دانشجویان ارشد و دکتری و متخصصین کارآفرینی اجتماعی توزیع شد و اعتبار یابی آن بدست آمد. سپس برای اعتبار بخشی مدل طراحی شده برنامه درسی، مدل پیشنهادی به متخصصان برنامه درسی و کارآفرینی اجتماعی ارائه شد و نظر آنان درباره هر یک از عناصر جمع آوری شد. در این مرحله نمونه بر اساس ملاک‌هایی مانند مدرک تحصیلی Ph.D، آگاهی از دانش موضوعی (تالیف مقاله و کتاب و...) و تجربه عملی در زمینه کارآفرینی اجتماعی انتخاب شدند. در پایان اصلاحات ذکر شده توسط متخصصین انجام شد و در نهایت مدل نهایی برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی بر اساس الگوی اگر طراحی شد.

یافته ها

در مصاحبه نیمه ساختار یافته از ۴ گروه متخصصان پس از توصیف و تفسیر غنی، در مجموع پاسخ مصاحبه‌شوندگان درباره عناصر برنامه در قالب ۱۷۹ داده استخراج شد که پس از انجام کدگذاری باز به ۹۹ مفهوم تبدیل و در مرحله دوم و در کدگذاری محوری نیز ۹۹ مفهوم بدست آمده به مجموع ۸۶ مقوله تبدیل شد.

در ادامه از ۸۶ خرده مقوله بدست آمده در کدگذاری محوری، پرسشنامه محقق ساخته‌ای با ۸۶ گویه طراحی شد که جهت تایید پایایی، بر اساس پایایی مرکب (CR) و میزان واریانس استخراج شده (AVE) محاسبه شد و مشاهده شد که پایایی مرکب ۰,۷۸، که بزرگتر از ۰,۷۰ محاسبه شده و واریانس استخراج شده بزرگتر از ۰,۴ است که نشان دهنده مناسب بودن مدل است. روایی محتوایی نیز توسط شش نفر از اساتید و متخصصین کارآفرینی و برنامه ریزی درسی بررسی و تایید شد. همچنین جهت روایی سازه‌ای در قسمت روایی واگرا (روش فورنل لاکر)، ماتریس نشان داد که جذر AVE هر سازه از ضرایب همبستگی آن سازه با سازه‌های دیگر بیشتر شده است که این مطلب حاکی از قابل قبول بودن روایی واگرای سازه‌ها می‌باشد. این ماتریس در جدول زیر نشان داده شده است.

طراحی و اعتباربخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی...

جدول ۱- ماتریس جذر ضرایب AVE

زمان	یادگیری	محتوا	معلم	منطق	منابع	مکان	هدف	گروه‌بندی	ارزشیابی
									ارزشیابی
									گروه‌بندی
									هدف
									مکان
									منابع
									منطق
									معلم
									محتوا
									یادگیری
									زمان

همان‌گونه که از جدول فوق مشخص می‌باشد، جذر AVE هرسازه از ضرایب همبستگی آن سازه با سازه‌های دیگر بیشتر شده است که این مطلب حاکی از قابل قبول بودن روایی واگرایی سازه‌ها می‌باشد.

سپس با استفاده از آزمون کای دو و فریدمن که انجام شد نتیجه ذیل بدست آمد: فرضیه برابر بودن پاسخ به گزینه‌ها در گویه‌ها با آزمون خی- دو بررسی و تایید شد. این بدین معنی که در این سوالات تفاوت معناداری در پاسخ به گزینه‌ها وجود نداشته است. پس از انجام آزمون کای دو، جهت اهمیت و رتبه بندی گویه‌ها آزمون فریدمن انجام شد. در ذیل پاسخ به سوالات پژوهش بیان شده‌است و قابل ذکر است در هر سوال بعد از تحلیل محتوا (کدگذاری باز و محوری) گویه‌های هر عنصر ابتدا با آزمون کای دو اعتبار یابی و سپس با آزمون فریدمن گویه‌ها رتبه بندی شدند. در سوال اول نمونه‌ای از تمامی مراحل اعم از کدگذاری باز و محوری، آزمون کای دو و فریدمن بیان شده است و در مابقی سوالات به دلیل محدودیت در حجم مقاله، تنها به جدول کدگذاری محوری پرداخته شد.

پاسخ به سوالات پژوهش:

سوال اول: ویژگی عنصر منطق در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

مانند عناصر دیگر ابتدا به تحلیل مصاحبه با روش کدگذاری باز پرداخته شد که در جدول ذیل مشاهده می‌شود:

جدول ۲- کدگذاری باز (عنصر منطق)

کد مصاحبه شونده	مفهوم- داده باز
۲-۴-۹-۱۱	در دانشجو باید ایجاد احساس و دغدغه حل مسائل اجتماعی مطرح شود
۱-۳-۱۰-۱۱- ۱۷	نیازهای اجتماعی باید رفع و حل گردد زیرا در صورت برطرف نکردن به موقع آن تبدیل به مشکل اجتماعی می شود
۱۳-۵-۶-۸-۹	باید فرهنگ کارآفرینی اجتماعی در جامعه توسعه یابد و و چالش‌های مربوطه شناخته و حل شود و اقدامات و فعالیت‌های مرتبط گسترش یابد
۶-۷-۱۲-۱۴- ۱۶-۱۷	باید مشکلات اجتماعی را خوب بشناسیم و به حل آن بپردازیم
۱-۳-۴-۵-۸- ۹-۱۰-۱۲-۱۳- ۱۵-۱۶	عدالت اجتماعی باید در سراسر جامعه و حتی جهان برقرار باشد
۱۱-۱۳-۱۴- ۱۶-۱۷	جهت رفع مشکلات جامعه و کمک به دولت‌ها با توجه به این که اکثر کشورها دارای مشکلات اقتصادی هستند باید به رشد اقتصاد جامعه کمک کرد.
۲-۴-۶-۱۰- ۱۶-۱۷	ما باید جامعه‌ای داشته باشیم که رشد همزمان اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی و سیاسی و ... داشته باشیم تا بتوانیم جامعه پیشرفته‌ای داشته باشیم.

سپس کدگذاری محوری انجام شد که به ۶ مقوله دست یافتیم:

جدول ۳- کدگذاری محوری (عنصر منطق)

مقوله
۱- توسعه و ارتقا فرهنگ کارآفرینی اجتماعی در جامعه.
۲- شناخت دقیق مشکلات جامعه و حل به موقع آن.
۳- شناخت دقیق نیازهای جامعه و حل به موقع آن.
۴- گسترش عدالت اجتماعی.
۵- رشد متوازن و توسعه همه جانبه در جامعه.
۶- کمک به اقتصاد جامعه

در مرحله اعتبار یابی هم که پرسشنامه تهیه شد به نتایج ذیل دست یافتیم:
 جداول زیر فراوانی مشاهده شده، فراوانی مورد انتظار و باقیمانده را در گویه‌های مربوط به عنصر منطق را نشان می‌دهد.

جدول ۴- فراوانی مورد انتظار و باقیمانده در گویه ۱ مربوط به عنصر منطق

۱- توسعه و ارتقاء فرهنگ کارآفرینی اجتماعی در جامعه.

	Observed N	Expected N	Residual
4.00	32	20.0	12.0
5.00	8	20.0	-12.0
Total	40		

جدول ۵- فراوانی مورد انتظار و باقیمانده در گویه ۲ مربوط به عنصر منطق

۲- شناخت دقیق مشکلات در جامعه و حل آن

	Observed N	Expected N	Residual
4.00	22	20.0	2.0
5.00	18	20.0	-2.0
Total	40		

جدول ۶- فراوانی مورد انتظار و باقیمانده در گویه ۳ مربوط به عنصر منطق

۳- شناخت دقیق نیازهای جامعه و حل به موقع آن

	Observed N	Expected N	Residual
3.00	1	13.3	-12.3
4.00	26	13.3	12.7
5.00	13	13.3	-.3
Total	40		

جدول ۷- فراوانی مورد انتظار و باقیمانده در گویه ۴ مربوط به عنصر منطق

۴- گسترش عدالت اجتماعی

	Observed N	Expected N	Residual
3.00	1	13.3	-12.3
4.00	30	13.3	16.7
5.00	9	13.3	-4.3
Total	40		

جدول ۸- فراوانی مورد انتظار و باقیمانده در گویه ۵ مربوط به عنصر منطق

۵- رشد متوازن و توسعه همه جانبه در جامعه

	Observed N	Expected N	Residual
4.00	28	20.0	8.0
5.00	12	20.0	-8.0
Total	40		

جدول ۹- فراوانی مورد انتظار و باقیمانده در گویه ۶ مربوط به عنصر منطق

۶- کمک به اقتصاد جامعه

	Observed N	Expected N	Residual
4.00	22	20.0	2.0
5.00	18	20.0	-2.0
Total	40		

جدول زیر فرضیه برابر بودن پاسخ به گزینه‌ها را در گویه‌های فوق با آزمون کای-دو بررسی

می‌کند.

جدول ۱۰- آزمون کای دو

Test Statistics

	Chi-Square	df	Asymp. Sig.
۱- ارتقاء فرهنگ کارآفرینی اجتماعی در جامعه	14.400 ^a	1	0.000
۲- شناخت دقیق نیازهای جامعه و حل به موقع آن	23.450 ^b	2	0.000
۳- شناخت دقیق مشکلات در جامعه و حل آن	.400 ^a	1	0.527
۴- گسترش عدالت اجتماعی	33.650 ^b	2	0.000
۵- رشد متوازن و توسعه همه جانبه در جامعه	6.400 ^a	1	0.011
۶- کمک به اقتصاد جامعه	.400 ^a	1	0.527

طراحی و اعتباربخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی...

با توجه به نتایج جدول فوق، مقادیر احتمال در گویه‌های ۳، ۶ بزرگتر از ۰,۰۵ و در بقیه موارد کمتر از ۰,۰۵ محاسبه شده است که نشان می‌دهد در گویه‌هایی که مقدار احتمال بزرگتر از ۰,۰۵ محاسبه شده، فرض برابری فراوانی گزینه‌ها تأیید می‌گردد. بدین معنی که در این سوالات تفاوت معناداری در پاسخ به گزینه‌ها وجود نداشته است.

جدول زیر گویه‌های مورد بررسی را با آزمون فریدمن مقایسه و رتبه بندی می‌کند.

جدول ۱۱- آزمون فریدمن

	Ranks		
	Mean Rank	Chi-Square	Asymp. Sig.
۱- ارتقاء فرهنگ کارآفرینی اجتماعی در جامعه	3.14		
۲- شناخت دقیق نیازهای جامعه و حل به موقع آن	3.48		
۳- شناخت دقیق مشکلات در جامعه و حل آن	3.90	12.764	0.026
۴- گسترش عدالت اجتماعی	3.15		
۵- رشد متوازن و توسعه همه جانبه در جامعه	3.45		
۶- کمک به اقتصاد جامعه	3.89		

با توجه به این که مقدار احتمال آزمون فریدمن کمتر از ۰,۰۵ محاسبه شده، بنابراین بین گویه‌ها اختلاف معناداری وجود دارد. مشاهده می‌شود که گویه ۳ بالاترین و گویه ۴ پایین‌ترین رتبه را دارد.

سوال دوم: ویژگی عنصر اهداف در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

که در مجموع از برابری مصاحبه‌ها در این مرحله (کدگذاری باز) ۳۱ گویه بدست آمد که در مرحله بعد و بر اساس کدگذاری محوری، مفهوم‌های بدست آمده در عنصر هدف از ۳۱ به ۱۳ مقوله کاهش یافت که در ذیل مشاهده می‌شود.

جدول ۱۲ - کدگذاری محوری (عنصر هدف)

مقوله
الف) دانش:
۷- یادگیری توسعه پایدار (رشد اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی به طور همزمان)
۸- یادگیری شناخت دقیق مسائل اجتماعی
۹- آشنایی و یادگیری ویژگی‌های افراد کارآفرین اجتماعی
۱۰- یادگیری قانون‌های اقتصادی، حقوقی، اجتماعی و فرهنگی
ب) نگرش:
۱۱- ایجاد حس مسئولیت اجتماعی
۱۲- ایجاد روحیه فضیلت (نوع دوستی، ارزش آفرینی، داوطلبانه و بشر دوستانه)
ج) مهارت:
۱۳- شناخت شرایط کارآفرینی اجتماعی
۱۴- شکوفا نمودن توان بالقوه دانشجویان در زمینه توسعه و تحول اجتماعی
۱۵- یادگیری مهارت‌های زندگی (فردی و اجتماعی)
۱۶- مدیریت خطر پذیری و ریسک‌پذیری
۱۷- یادگیری کشف فرصت
۱۸- توانایی استفاده خلاق و بهینه از منابع محدود
۱۹- رهبری اجتماعی تاثیرگذار

سوال سوم: ویژگی عنصر محتوا در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

ابتدا مصاحبه با متخصصین انجام شد و پس از تحلیل محتوا در مرحله کدگذاری باز به ۱۳ مفهوم رسیدیم و سپس بر روی گویه‌ها کدگذاری محوری انجام شد و به سه بخش اقتصادی، اجتماعی و روان شناسانه تقسیم شد که در کل به ۱۶ مقوله طبق جدول ذیل دست یافتیم.

جدول ۱۳- کد گذاری محوری (عنصر محتوا)

مقوله
الف) اقتصادی:
۲۰- دانش اقتصادی و مالی
۲۱- بازاریابی
ب) اجتماعی:
۲۲- دانش ایده پردازی

مقوله
۲۳- جذب حامی
۲۴- دانش کار تیمی
۲۵- دانش بین فرهنگی و اجتماعی
۲۶- دانش سواد رسانه‌ای و شبکه مجازی
۲۷- نوآوری اجتماعی
۲۸- دانش کار (حقوق کار، جامعه شناسی کار، اقتصاد اجتماعی و حقوق اجتماعی) (ج) روان شناسانه:
۲۹- دانش شناخت ویژگی‌های شخصیتی و رفتاری و مهارتی کارآفرینان اجتماعی
۳۰- دانش تقویت انگیزه
۳۱- مهارت فن سخنوری
۳۲- دانش برنامه ریزی
۳۳- تحمل شکست
۳۴- خلاقیت
۳۵- ایجاد انگیزه درونی

سوال چهارم: ویژگی عنصر فعالیت‌های یادگیری در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

نظر متخصصان ۴ گروه در رابطه با ویژگی عنصر فعالیت یادگیری خواسته شد که پس از تحلیل محتوا و کدگذاری باز به ۶ مفهوم رسیدیم و پس از کدگذاری باز به مرحله کدگذاری محوری رسیدیم که در آن ۶ مفهوم به ۷ مقوله تخصصی به شرح جدول ذیل رسیدیم.
جدول ۱۴- کدگذاری محوری (عنصر فعالیت های یادگیری)

مقوله
۳۶- پژوهش محوری
۳۷- مباحثه و مناظره
۳۸- مشارکت مبتنی بر همیاری
۳۹- پرسش و پاسخ
۴۰- هدف آزاد
۴۱- ایفای نقش
۴۲- فعالیت‌های هنری مرتبط

سیده فاطمه حسینی ، دکتر مجید علی عسگری ، دکتر عباس قلتاش ، دکتر فاطمه احمدیگی

سوال پنجم: ویژگی عنصر معلم در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

مواردی که پس از مصاحبه در مورد ویژگی‌های معلم و مدرس از مصاحبه شوندگان به صورت کدگذاری باز تحلیل شد به ۷ مورد دست یافته شد و پس از انجام کدگذاری محوری روی آن به ۹ مقوله در دو بعد دست یافتیم که شرح آن در جدول ذیل آمده است:

جدول ۱۵- کدگذاری محوری (عنصر معلم)

مقوله
شرایط عمومی:
۴۳- آشنا با علم روان شناسی شخصیت
۴۴- آموزشگر و سپس تسهیل کننده
۴۵- توانایی استعداد یابی
اختصاصی:
۴۶- آشنا به فعالیت‌های کارآفرینی اجتماعی
۴۷- تجربه کاری در زمینه کارآفرینی اجتماعی
۴۸- ارتباط دانشجویان با محیط‌های کارآفرینی اجتماعی
۴۹- دارای هوش و بصیرت اجتماعی
۵۰- توانایی بالفعل نمودن ظرفیت‌های بالقوه دانشجویان جهت بازار کار
۵۱- خلاق و توانایی انتقال به دانشجویان

سوال ششم: ویژگی عنصر مواد و منابع یادگیری در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

پس از مصاحبه و تحلیل محتوا در مرحله کدگذاری باز به ۸ مفهوم رسیدیم که پس از انجام کدگذاری باز به کدگذاری محوری رسیدیم که به ۷ مقوله دست یافتیم که در جدول ذیل مشاهده می‌شود:

جدول ۱۶- کدگذاری محوری (عنصر مواد و منابع یادگیری)

مقوله
۵۳- کتاب
۵۴- مقالات و کنفرانس‌های علمی
۵۵- فیلم‌های مستند آموزشی و تجربی
۵۶- برگزاری کارگاهها و دوره‌های آموزشی
۵۷- سایت‌های کارآفرینی اجتماعی ایرانی و خارجی
۵۸- وبینار و دوره‌های آموزش مجازی سایر دانشگاه‌ها و موسسات آموزشی

مقوله

۵۹- منابع مرتبط با زمینه علایق و نیازهای دانشجوی

سوال هفتم: ویژگی عنصر زمان در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

پس از مصاحبه و تحلیل کدگذاری باز ویژگی‌های بدست آمده در جدول ذیل که در قالب ۴ مفهوم بدست آمده است و پس به تحلیل کدگذاری محوری پرداخته شد که به ۸ مقوله رسیدیم که در جدول ذیل مشاهده می‌شود:

جدول ۱۷- کدگذاری محوری (عناصر زمان)

مقوله

۶۰- زمان بندی فعالیت‌ها به طور رسمی و در دانشگاه

۶۱- زمان بندی فعالیت‌ها به طور غیر رسمی و در خارج دانشگاه

۶۲- زمان بندی فعالیت‌ها به طور رسمی و غیر رسمی و در درون و خارج از دانشگاه

۶۳- زمان بندی فعالیت‌ها به صورت ۲ واحد تئوری و ۱ واحد عملی

۶۴- زمان بندی فعالیت‌ها به صورت ۱ واحد تئوری و ۲ واحد عملی

۶۵- زمان بندی فعالیت به صورت ۱ واحد تئوری و ۱ واحد عملی

۶۶- زمان بندی فعالیت به صورت ۲ واحد فقط تئوری

۶۷- زمان بندی فعالیت به صورت ۲ واحد فقط عملی

سوال هشتم: ویژگی عنصر مکان در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

جهت این عنصر هم ابتدا به تحلیل محتوا با روش کدگذاری باز پرداخته شد که در آن به ۱۰ مفهوم دست یافته شد که پس کدگذاری محوری انجام شد که به ۶ مقوله رسیدیم که در جدول ذیل مشاهده شد.

جدول ۱۸- کدگذاری محوری (عناصر مکان)

مقوله

۶۸- طراحی محیط آموزشی نزدیک به زمینه فعالیت

۶۹- استفاده از فضای داخلی دانشگاه جهت آموزش بهتر

استفاده از فضای خارج از دانشگاه به صورت ذیل::

۷۰- مکان‌های دولتی و نیمه دولتی.

۷۱- مکان‌های خصوصی

۷۲- مکان‌های دارای مشکلات و مسائل اجتماعی

مقوله

۷۳- منزل مسکونی جهت انجام کارهای کارآفرینی اجتماعی

سوال نهم: ویژگی عنصر گروه بندی در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

پس از مصاحبه با گروه‌های متخصص و تحلیل محتوا و کدگذاری باز به ۶ مفهوم رسیدیم که پس از کدگذاری محوری تعداد و عناوین مقوله‌ها به ۵ مقوله تبدیل شد که به شرح جدول ذیل می‌باشد:

جدول ۱۹- کدگذاری محوری (عنصر گروه بندی)

مقوله

۷۴- گروه بندی مکمل با توجه به مهارت اعضا

۷۵- گروه بندی مکمل بر اساس علائق

۷۶- گروه بندی مکمل بر اساس نیازها

۷۷- گروه بندی بر اساس جنسیت

۷۸- گروه بندی بر اساس رشته تحصیلی

سوال دهم: ویژگی عنصر ارزشیابی در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

جهت دستیابی به ویژگی عنصر ارزشیابی پس از مصاحبه و تحلیل محتوا و کدگذاری باز به ۷ مفهوم رسیدیم و بعد آن کدگذاری محوری انجام شد که به ۸ مقوله دست یافتیم:

جدول ۲۰- کدگذاری محوری (عنصر ارزشیابی)

مقوله

۷۹- خود ارزیابی

۸۰- ارزشیابی آمیخته (کمی و کیفی)

۸۱- ارزشیابی عملی

۸۲- ارزشیابی تئوری

۸۳- ارزشیابی نامحسوس و غیر مستقیم

۸۴- ارزشیابی گروهی

۸۵- ارزشیابی فرایندی

۸۶- ارزشیابی از استعدادها و علائق دانشجویان

طراحی و اعتباربخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی...

همچنین در راستای اعتبار بخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی، فعالیت‌های زیر صورت گرفته است:

الف) اعتباریابی مخاطب یا بازبینی توسط مصاحبه شوندگان:

برای انجام این کار پس از هر بار مصاحبه (با متخصصین کارآفرینی اجتماعی و برنامه‌ریزی درسی) مضامین استخراج شده از مصاحبه در اختیار مصاحبه شونده قرار گرفته و صحت یافته‌ها مورد بازبینی و نهایتاً تأیید ایشان قرار می‌گرفت.

ب) اعتباریابی از منظر متخصصان:

برای اعتبار بخشی مدل، مدل برنامه درسی طراحی شده در اختیار متخصصان و صاحب نظران رشته برنامه درسی قرار گرفته و از منظر ایشان مورد بازبینی، تعدیل و تأیید قرار گرفت.

ج) بررسی معیار انتقال پذیری:

برای انجام این کار، مدل برنامه درسی در اختیار متخصصان و صاحب نظران خارج از گروه مصاحبه شونده قرار گرفته و اعتبار مدل از منظر آنها نیز مورد بررسی قرار گرفت.

در پایان جهت اعتبار بخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی بدست آمده با ۷ تن از متخصصان برنامه ریزی درسی و کارآفرینی اجتماعی مصاحبه شد که ۵ نفر از متخصصان، از مصاحبه شونده‌ها مرحله اول و دوم خارج از این گروه بودند. از ۵ نفر گروه مصاحبه شونده، سه تن از صاحب نظران برنامه ریزی درسی و دو تن از متخصصین کارآفرینی اجتماعی و از دو نفر خارج از گروه هم یک نفر برنامه ریز درسی و یک نفر متخصص کارآفرینی اجتماعی بوده است. طی مصاحبه‌های مستقل از هر یک از آنها فرآیند پژوهش را مورد تأیید قرار دادند و دارای نظر مثبت به مدل بودند و فقط چند نظر اصلاحی داشتند که اصلاحات لازم از مدل اولیه رتبه بندی شده انجام شد و طبق شکل ذیل، مدل نهایی برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی با ۸۷ ویژگی و مشخصات عناصر دهگانه اگر طراحی و تدوین شد:

نمودار شماره ۱: مدل نهایی برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی

بحث و نتیجه گیری

هدف از انجام این پژوهش، طراحی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی بود. بر اساس پیشینه‌های مطرح شده در پژوهش (ایریس، ۲۰۲۱) و (هیرست، ۲۰۲۰) و (رحیمیان و همکاران، ۱۳۹۵) از آنجائی که در ایران و سایر کشورها در حوزه برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی پژوهشی صورت نگرفته است و فقط در بعضی دانشگاه‌ها که در متن به آن اشاره شد (بیل بورک، ۲۰۲۰)، به صورت فوق برنامه و بدون ارائه یک مدل برنامه درسی منسجم و علمی آموزش انجام می‌شود. بنابراین جهت ارتقاء فرهنگ کارآفرینی اجتماعی و تربیت نیروی کارآفرینی اجتماعی نیاز به آموزش است و آن هم امکان پذیر نیست جز طراحی مدل برنامه درسی و آموزش آن در مدارس و دانشگاه‌ها. لذا در این پژوهش به این مهم پرداخته شد. با توجه به عناصر دهگانه اکر و مدل نهایی بدست آمده و در پاسخ به سوال اصلی اول یعنی (مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی طراحی شده در آموزش عالی چگونه است؟) و سوال‌های فرعی مربوط به آن، به توضیح هریک از عناصر دهگانه اکر می‌پردازیم، ذکر این نکته قابل توجه است که از آنجائی که متأسفانه در بعضی از دانشگاه‌های معتبر دنیا مانند استنفورد، دوک، پنسلوانیا، هاروارد و ... به صورت فوق برنامه و خودجوش محتواهایی با موضوع کارآفرینی اجتماعی به دانشجویان آموزش داده می‌شود و همچنین با توجه به اینکه آموزش آنها براساس عناصر برنامه درسی، الگو و مدل خاصی نمی‌باشد، بنابراین در رابطه با بعضی از عناصر مانند مکان و زمان و ارزشیابی و گروه بندی که به صورت تخصصی فقط در مدل برنامه درسی یافت می‌شود و تنها در این پژوهش مصاحبه انجام شد، پژوهشی که بتوان به آن استناد کرد موجود نمی‌باشد، لذا در این دسته از عناصر برنامه درسی فقط به بیان ویژگی هر عنصر از دیدگاه متخصصان برنامه درسی پرداخته می‌شود:

- بحث در مورد یافته سوال ۱: ویژگی عنصر منطق در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

عنصر منطق که مهمترین عنصر در الگوی اکر (تار عنکبوتی) می‌باشد. در تار عنکبوت برنامه درسی، منطق یا چرایی نقش مرکزی دارد و در جایگاه پیوند دهنده و برقرارکننده ارتباط بین مؤلفه‌ها عمل می‌کند. این اهمیت هم مورد تاکید کلیه متخصصان و مصاحبه شوندگان بوده است که موارد ذیل به عنوان ویژگی آن مطرح و تأیید شد: شناخت دقیق مشکلات جامعه و حل به موقع آن که از اهمیت بالایی در منطق برخوردار است و از دیگر موارد در عنصر منطق شامل گسترش عدالت اجتماعی، رشد متوازن و توسعه‌ی همه جانبه در جامعه، کمک به اقتصاد جامعه و در نهایت ارتقاء فرهنگ کارآفرینی در جامعه از دیگر موارد عنصر منطق به حساب آمدند که ویژگی‌های فوق را در پژوهش‌های دیگران از جمله، القوده و همکاران (۲۰۲۲)، حسینی لرگانی و

سیده فاطمه حسینی، دکتر مجید علی عسگری، دکتر عباس قلتاش، دکتر فاطمه احمدیگی

مجتبی زاده (۱۴۰۰)، وقار موسوی و همکاران (۱۳۹۵)، نورپور و همکاران (۱۳۹۹)، واقید و همکاران (۲۰۱۷) می‌توان مشاهده نمود. گویه شناخت دقیق مشکلات جامعه، کمک به اقتصاد جامعه و شناخت دقیق نیازهای جامعه و حل به موقع آن رتبه‌های اول تا سوم را به خود اختصاص دادند. رشد متوازن و توسعه همه‌جانبه، گسترش عدالت اجتماعی و ارتقا فرهنگ کارآفرینی اجتماعی هم‌رتبه‌های بعدی را داشتند که نشان از اهمیت کمتر و یا اولویت کمتر آن در عنصر منطبق از دید متخصصان می‌باشد.

- بحث در مورد یافته سوال ۲: ویژگی عنصر اهداف در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی

در آموزش عالی ایران چیست؟

عناصر هدف، همان چیزی است که مدرس تلاش می‌کند آن را به انجام برساند و دانشجو باید به آن آگاهی دست یابد و هدف بیانگر نحوه ارزیابی یادگیری صورت گرفته است. جهت این عنصر، اکثر مصاحبه‌شوندگان تاکید بر موضوعات اجتماعی داشتند. از قبیل: آشنایی با مسائل و مشکلات اجتماعی، عدالت اجتماعی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مدیریت ریسک اجتماعی، ارزش اجتماعی و موضوعات دیگر از قبیل مهارت‌های فردی و اجتماعی، مدیریت محدود منابع موجود و آشنایی با کارآفرینی اجتماعی که موضوعات فوق را می‌توان در تحقیقات دیگران دید از جمله: القوده و همکاران (۲۰۲۲)، رایماجهی و همکاران (۲۰۲۲)، حسینی لرگانی و مجتبی زاده (۱۴۰۰)، رحیمیان و همکاران (۱۳۹۵)، دریکوند (۱۳۹۶)، نورپور و همکاران (۱۳۹۹)، سیدی و همکاران (۱۴۰۰)، فلاح و پاشایی (۱۳۹۹) و یووانگ (۲۰۱۸) دلیل اهمیت موارد فوق و اینکه در راستای منطبق برنامه درسی می‌باشد کاملاً قابل انتظار هستند. گویه‌های شناخت مسائل اجتماعی، یادگیری توسعه پایدار و حرکت به سوی آن و ایجاد و هوشیاری مسئولیت اجتماعی رتبه اول تا سوم و گویه‌های ایجاد روحیه فضیلت، رهبری اجتماعی تاثیر گذار، یادگیری قانون‌های اقتصادی، حقوقی، اجتماعی و فرهنگی، توانایی استفاده خلاق و بهینه از منابع محدود و ایجاد شخصیت و روحیه افراد کارآفرین اجتماعی در دانشجو به ترتیب گویه‌های چهارم تا هشتم را به خود اختصاص می‌دهند. گویه یادگیری مهارت‌های زندگی (فردی و اجتماعی) پایین‌ترین رتبه و شناخت شرایط کارآفرینی اجتماعی هم‌دررتبه کمی بالاتر از آن قرار دارند.

- بحث در مورد یافته سوال ۳: ویژگی عنصر محتوا در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی

در آموزش عالی ایران چیست؟

عناصر محتوا هر آن چیزی است که قرار است بر اساس هدف و با استفاده از فعالیت‌های یادگیری متناسب، فراگیر بیاموزد. در این تحقیق هم‌موارد متفاوتی از جمله موارد ذیل جهت عنصر محتوا مطرح شد که تقریباً تمامی مصاحبه‌شوندگان بعد‌های اجتماعی و روان‌شناختی و

طراحی و اعتباربخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی...

اقتصادی را در نظر گرفتند. محتواهای پیشنهادی شامل بازاریابی، دانش کار، دانش برندینگ، دانش اقتصادی و مالی (اقتصادی) و دانش بین فرهنگی و اجتماعی، دانش کار تیمی، نوآوری اجتماعی (اجتماعی) و دانش ایده پردازی، جذب حامی، دانش برنامه ریزی، تقویت انگیزه و تحمل شکست (روان شناختی) است، که در پژوهش‌های هایبیل بورک (۲۰۲۰)، عمر و همکاران (۲۰۱۶)، دابل (۲۰۱۶)، جامه‌بزرگی و همکاران (۱۴۰۰) و خسروی زاده و همکاران (۱۴۰۰) می‌توان یافت که در این بین بازاریابی و دانش ایده‌پردازی و جذب حامی جزء بالاترین رتبه را کسب نمودند و لذت بخش بودن محتوا، دانش ویژگی‌های شخصیتی و رفتاری، دانش سواد رسانه‌ای و تحمل شکست هم به ترتیب جز پایین‌ترین رتبه بودند.

- بحث در مورد یافته سوال ۴: ویژگی عنصر فعالیت‌های یادگیری در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

عنصر فعالیت‌های یادگیری، عنصر دیگری است که اگر متناسب با اهداف برنامه درسی باشد، در موفقیت آن بسیار موثر است و انتخاب اهداف و محتوای متناسب بدون به کارگیری فعالیت‌های یاددهی - یادگیری متناسب نمی‌تواند اثر بخش باشد اهمیت فعالیت یادگیری و روش تدریس مناسب در تمام پژوهش‌های حوزه برنامه درسی مورد تاکید است که در ذیل به نتایج این تحقیق اشاره می‌شود:

روش‌های پرسش و پاسخ، ایفای نقش، مباحثه و مناظره، فعالیت‌های هنری مرتبط، مشارکت مبتنی بر همیاری و هدف آزاد به ترتیب رتبه یکم تا آخر را کسب کردند که این ویژگی‌ها را در پژوهش‌های جامه‌بزرگی و همکاران (۱۴۰۰) و ریگ و همکاران (۲۰۲۰) می‌توان مشاهده نمود.

- بحث در مورد یافته سوال ۵: ویژگی عنصر مدرس در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

عنصر مدرس، عنصر دیگری است که به آن پرداخته شد، از جمله عناصری که نقشی بسیار مهم و تأثیر گذار در تربیت انسان دارد، معلم است. ویژگی‌های مختلفی توسط مصاحبه‌شوندگان اعلام شد از جمله: آموزشگر، تسهیل‌گر، دارای تجربه کارآفرینی اجتماعی، آشنا با محیط کارآفرینی اجتماعی، دارای شناخت استعداد بالقوه و توانایی بالفعل نمودن آن، خلاق و دارای توانایی آموزش خلاقیت که این نتایج با پژوهش‌های جامه‌بزرگی و همکاران (۱۴۰۰)، احمدی فارسانی (۱۳۹۶)، کرمانی و همکاران (۱۳۹۴) یکسان است. رتبه اول تا سوم که جزء ویژگی‌های مهم یک مدرس کارآفرینی اجتماعی از دید متخصصان است نشان می‌دهد که یک مدرس باید با کارآفرینی اجتماعی و محیط آن آشنا باشد و آموزشگر خوبی باشد، این بدان معنی است که

سیده فاطمه حسینی، دکتر مجید علی عسگری، دکتر عباس قلتاش، دکتر فاطمه احمدیگی تخصص و تجربه مهم‌تر است از رتبه‌های دیگر و یا پایین‌تر که شامل خلاقیت، آگاهی به علم روان‌شناسی شخصیت و هوش و بصیرت اجتماعی می‌باشد.

- بحث در مورد یافته سوال ۶: ویژگی عنصر مواد و منابع در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

مواد و منابع آموزشی به سرچشمه‌ها و خاستگاه‌های اصلی و ریشه‌ای کسب معرفت یا یادگیری‌های مورد استفاده دانشجویان گفته می‌شود و هم عنصر هفتم از عناصر دهگانه اگر می‌باشد که با استفاده از آن به آموزش محتواهای مرتبط پرداخته می‌شود. متخصصین موارد ذیل را پیشنهاد نمودند:

سایت‌ها و سامانه‌های آموزشی و کانال‌ها و صفحه‌های مجازی کارآفرینی اجتماعی ایرانی و خارجی که به دلیل توجه ویژه به آموزش‌های مجازی در دنیا به دلیل شیوع ویروس کرونا مرسوم شده است. فیلم‌های مستند آموزشی، مقالات و ژورنال‌ها و همچنین برگزاری وبینار و دوره‌های آموزشی و کتاب از موارد دیگر جهت منابع و مواد آموزشی بودند که در با نتایج تحقیقات جامه بزرگی و همکاران (۱۴۰۰)، شریف روحانی و همکاران (۱۴۰۰)، واقید و همکاران (۲۰۱۷) یکسان است، که این نشان دهنده آن است که منابعی مانند سایت‌ها، مستندهای آموزشی، مقالات و ژورنال‌ها که رتبه یکم تا سوم را کسب کردند به دلیل به روز بودن علم و تخصص آن و در دسترس بودن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و همچنین کارگاه‌ها و کتاب‌ها به دلیل به روز نبودن و هم هزینه بالا و در دسترس نبودن در رتبه‌های پایین تری قرار دارد.

- بحث در مورد یافته سوال ۷: ویژگی عنصر زمان در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

عنصر زمان، یکی از عناصری است که کمتر در مدل‌های برنامه درسی مورد توجه قرار گرفته است. زمان آموزش یکی از عناصر کلیدی در برنامه درسی تمامی رشته‌های تحصیلی است و رابطه تنگاتنگی با عنصر هدف و محتوا دارد. در کمتر پژوهشی عنصر زمان مد نظر قرار می‌گیرد ولیکن در این تحقیق، مصاحبه شوندگان با عنوان رسمی و غیر رسمی و هم به صورت واحد تئوری و عملی نظرات تخصصی خود را اعلام کردند. تعدادی از آنها موافق رسمی بودن و در دانشگاه و تعدادی هم به طور غیر رسمی و در خارج دانشگاه و تعدادی هم اعلام کردند به هر دو صورت رسمی و غیر رسمی باشد و در مورد واحد درسی هم تعدادی موافق واحد عملی بیشتر و تعدادی هم موافق واحد تئوری بیشتر و بعضی از متخصصین هم یکسان بودن واحدها را اعلام کردند. رتبه بندی نشان می‌دهد که برنامه درسی می‌بایست به صورت واحد عملی بیشتر و

طراحی و اعتباربخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی...

تئوری کمتر تدریس شود و این به اهمیت توجه به بعد عملی و کسب تجربه در درس کارآفرینی اجتماعی می‌افزاید.

- بحث در مورد یافته سوال ۸: ویژگی عنصر مکان در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

عنصر فضا و مکان، عنصری است که به مکان آموزش و یادگیری توجه می‌کند. بیشتر مصاحبه شوندگان به غیر از فضای داخل دانشگاه، موافق فضاهای خارج از دانشگاه، چه دولتی و چه خصوصی بودند و تعدادی هم مکان‌های دارای مسأله اجتماعی را به دلیل اهمیت حل مشکلات مدنظر قرار دادند. تعداد اندکی هم خوابگاه دانشجویی را جهت رفع مشکلات اجتماعی و یک نفر هم منازل مسکونی دانشجویان را به دلیل ایجاد کسب و کارهای خانگی در شرایط کرونایی اعلام نمود. در رتبه بندی عنصر مکان متوجه می‌شویم که حضور در مکان های خارج از دانشگاه به ترتیب مکان‌های خصوصی به دلیل توجه بیشتر به موضوع کارآفرینی اجتماعی و بعد مکان‌های دولتی و نیمه دولتی و سپس مکان‌های دارای مسأله اجتماعی از اهمیت برخوردار است و منزل شخصی و محیط آموزشی داخل دانشگاه و کتابخانه‌ها و ... که در رتبه های پایین تری قرار دارند، نشان از آن است که بعد تئوری برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی از اهمیت کمتری برخوردار است.

- بحث در مورد یافته سوال ۹: ویژگی عنصر گروه‌بندی در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

در عنصر گروه‌بندی هم نظرات متخصصین برنامه ریزی درسی مطرح شده بود. گروه‌بندی بسیار در تکمیل و تسهیل عملکرد آموزش مهم است. در این تحقیق گروه‌بندی‌های مکمل مختلفی نظر داده شد که بر اساس مهارت‌های اعضا، بر اساس نیازهای دانشجویان، بر اساس گروه‌های آموزشی و همچنین بر اساس علاقه و جنسیت مطرح شد که با تحقیق عمر و همکاران (۲۰۱۶)، سیدی و همکاران (۱۴۰۰) و فلاح و پاشایی (۱۳۹۹) یکسان است که مشخص شد مهارت و نیاز و علایق شاخص‌های مهمی در گروه‌بندی هستند و جنسیت جزء رتبه پایین در گروه بندی در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی به حساب می‌آید.

- بحث در مورد یافته سوال ۱۰: ویژگی عنصر ارزشیابی در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی ایران چیست؟

عنصر ارزشیابی که یکی از عناصر مهم در مدل‌های برنامه درسی است می‌بایست متناسب با سایر عناصر باشد. در فرایند ارزشیابی تعیین چگونگی سنجش یادگیری‌های فراگیران برای بررسی میزان پیشرفت ایشان مدنظر است. در این مدل به ارزشیابی تئوری، عملی، آمیخته (کمی و کیفی) و طرح دانشجویی از موارد مورد تأکید همه اساتید و متخصصان بوده است و تعدادی

سیده فاطمه حسینی ، دکتر مجید علی عسگری ، دکتر عباس قلتاش ، دکتر فاطمه احمدیگی

هم به ارزشیابی گروهی، فرایندی، نامحسوس و غیر مستقیم پرداختند. چند نفری هم به خود ارزشیابی و مدنظر قرار دادن استعداد و علایق دانشجو تأکید کردند. رتبه اول تا سوم ارزشیابی به ارزشیابی تئوری، عملی و آمیخته پرداخته شد و رتبه‌های پایین تر هم به ارزشیابی نامحسوس و غیر مستقیم و خود ارزشیابی اختصاص یافت.

در راستای سوال اول (طراحی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی) و همچنین ویژگی مطرح شده در عناصر دهگانه اکر ، موارد ذیل پیشنهاد می‌شود:

۱- با استناد به یافته‌های حاصل از سوال اول (ویژگی منطبق در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی) موارد ذیل پیشنهاد می‌شود:

✓ حمایت از طرح‌های کارآفرینی اجتماعی و آموزش آن توسط دولت در جهت حل مشکلات و آسیب‌های جامعه و گسترش عدالت اجتماعی

✓ اعطای فرصت مطالعاتی به اساتید متخصص در جهت پژوهش‌های مورد نیاز کارآفرینی اجتماعی، کمک به اقتصاد جامعه، توسعه پایدار و کسب تجارب از دانشگاه-های موفق دنیا.

✓ لزوم آگاهی مسئولین دانشگاه به طور عام و برنامه‌ریزان درسی به طور خاص از کاربرد و اهمیت کارآفرینی اجتماعی در برنامه درسی

۲- با استناد به یافته‌های حاصل از سوال دوم و سوم (ویژگی هدف و محتوای برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی) موارد ذیل پیشنهاد می‌شود:

✓ برگزاری دوره‌های آموزشی و ضمن خدمت توسط متخصصین کارآفرینی اجتماعی جهت ارتقاء علمی و تخصصی اساتید و معلمان در راستای تربیت و آموزش دانشجویان به عنوان کارآفرین اجتماعی

✓ برگزاری دوره‌های آموزشی به عنوان دروس فوق برنامه با موضوع‌های نوع دوستی، مسئولیت اجتماعی، قانون‌های اجتماعی مهارت‌های فردی و اجتماعی، ریسک‌پذیری، خلاقیت، کشف فرصت و ...

✓ برگزاری دوره‌های آموزشی و عملی کارآفرینی اجتماعی در دانشگاه‌ها به صورت فوق برنامه در راستای تربیت دانشجویی با تمام مشخصه فرد کارآفرین اجتماعی

✓ تاسیس و راه اندازی مراکز کارآفرینی اجتماعی در دفتر ارتباط با صنعت و جامعه دانشگاه

۳- با استناد به یافته‌های حاصل از سوال چهارم (ویژگی عنصر فعالیت‌های یادگیری در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی) موارد ذیل پیشنهاد می‌شود:

طراحی و اعتباربخشی مدل برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی...

- ✓ به کارگیری فعالیت‌های یاددهی - یادگیری متنوع متناسب با سبک‌های شناختی دانشجویان مانند (پرسش و پاسخ، ایفای نقش، پژوهش محوری و ...)
- ✓ حمایت از ایده‌های خلاقانه و نوآورانه دانشجویان و ایجاد انگیزه در آنها برای ایجاد و راه اندازی کارآفرینی اجتماعی و حل یک مشکل و آسیب‌های مهم در جامعه.
- ۴- با استناد به یافته‌های حاصل از سوال پنجم (ویژگی مدرس در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی) موارد ذیل پیشنهاد می‌شود:
  - ✓ برگزاری کارگاه جهت اساتید کارآفرینی اجتماعی جهت آشنایی با اهداف آموزش برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی در دانشگاه
  - ✓ استفاده از کارآفرینان اجتماعی موفق به عنوان اساتید مدعو در دانشگاه‌ها.
  - ✓ برگزاری دوره‌های آموزشی و ضمن خدمت ویژه اساتید و معلمان با عنوان دوره‌های روان شناسی شخصیت، استعداد یابی، ایجاد خلاقیت و تسهیل گری.
  - ۷- با استناد به یافته‌های حاصل از سوال شش (ویژگی مواد و منابع یادگیری در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی) موارد ذیل پیشنهاد می‌شود:
    - ✓ ارتباط موثر با کارآفرینان اجتماعی موفق و دعوت از ایشان و حضور آنها در کلاس درس و گفتگوی هدفمند با دانشجویان
    - ✓ برگزاری همایش‌ها و جشنواره‌های کارآفرینی اجتماعی در دانشگاه.
    - ✓ امکانات آموزشی لازم در کتابخانه‌ها و دفاتر ارتباط با صنعت دانشگاه مانند کتاب‌های تخصصی ، کتاب‌های زندگی‌نامه کارآفرینان اجتماعی موفق، فیلم‌های آموزشی کارآفرینی اجتماعی و ...
  - ۸- با استناد به یافته‌های حاصل از سوال هفت و هشت (ویژگی زمان و مکان در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی) موارد ذیل پیشنهاد می‌شود:
    - ✓ ارتباط با محیط‌های کارآفرینی اجتماعی و بازدید علمی از این محیط و آشنایی نزدیک با فعالیت‌های آن
    - ✓ ارتباط موثر با محیط‌های دولتی و خصوصی کارآفرینی اجتماعی و ایجاد لینک ارتباطی با دانشجویان و کارورزی و آموزش عملی.
    - ✓ برنامه درسی به صورت تئوری و عملی برگزار شود که دوره‌های عملی در محیط‌های کارآفرینی اجتماعی و دارای مساله و آسیب اجتماعی برگزار شود تا در دانشجویان خلاقیت ایجاد شود.

سیده فاطمه حسینی ، دکتر مجید علی عسگری ، دکتر عباس قلتاش ، دکتر فاطمه احمدیگی

✓ در هفته حداقل دوساعت را به فعالیت کارآفرینی اجتماعی اختصاص یابد تا هم به صورت دوره ای منظم در ذهن دانشجو یادگیری مداوم ایجاد شود و هم فعالیت به صورت عملی انجام شود تا ایجاد انگیزه نماید.

۹- با استناد به یافته‌های حاصل از سوال نهم (ویژگی گروه‌بندی در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی) موارد ذیل پیشنهاد می‌شود:

✓ دانشجویان در کلاس های آموزشی متناسب با مهارت ها و نیازها و علایقشان گروه بندی شوند.

۸- با استناد به یافته‌های حاصل از سوال دهم (ویژگی ارزشیابی در برنامه درسی کارآفرینی اجتماعی) موارد ذیل پیشنهاد می‌شود:

✓ پیشنهاد می‌شود هم حین فعالیت و هم بعد آموزش کارآفرینی اجتماعی چه به صورت فوق برنامه و چه به صورت برنامه درسی در دانشگاه حتما ارزشیابی به صورت فردی و تئوری و هم عملی و گروهی صورت گیرد تا افراد مستعد و علاقه مند شناسایی شوند و بتوان آنها را به مراکز کارآفرینی اجتماعی دولتی و یا خصوصی لینک داد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- Ajam, A., Jafari Sani, A., and Vakbari Burang, M. (2016). Designing a blended learning curriculum for higher education based on Acker's model. *Research in Curriculum Planning*, 14(26), 1-16 [in Persian].
- Al-Qudah, A. A., Al-Okaily, M., and Alqudah, H. (2022). The relationship between social entrepreneurship and sustainable development from economic growth perspective: 15 'RCEP' countries. *Journal of Sustainable Finance and Investment*, 12(1), 44-61.
- Amini, M., Tamnai Far, M. and Gholami Alavi, S. (2012). Evaluation of students' entrepreneurial abilities; Rethinking the missions of higher education curriculum. *Journal of Entrepreneurial Development*, 6(1), 145-164 [in Persian].
- Azizi, M. and Malaijerdi, M. (2016). Financing methods of social entrepreneurship, *Journal of Financial Research*, Faculty of Management, University of Tehran, 19(1) [in Persian].
- Bill, B. (2020), <https://www.classy.org/blog/social-entrepreneurship-programs-23-universities-paving-the-way>.
- Doble, L. (2016). A new approach in higher education: Social entrepreneurship education. *Management, Enterprise and Benchmarking in the 21st Century*, 227-237.
- Elami, F. and Rahimian, H. (2013). Education and development strategies of social entrepreneurs in Iran. *Human Resources Education and Development Quarterly*, 2, 104 [in Persian].
- Fallah, M. and Pashaei Nia, R. (2019). Women entrepreneurs and successful entry into the field of social entrepreneurship. Presenting a theoretical model, *Scientific Research Quarterly of Women's Strategic Studies*, 23(90), 103-132 [in Persian].
- Hirst, Sandra; Stares, Rebecca; LeNavenec, CaroleLynne (2020). Social Entrepreneurship Education within Post-Secondary Institutions. *Papers on Postsecondary Learning and Teaching*, v4 p76-84 .
- Hosseini Lorgani, M. and Mojtabazadeh, M. (2021). Designing and validating educational quality model for the country's universities. *Management and Planning in Educational Systems*, 14(2), 258-221 [in Persian].
- Iman, M. and Noshadi, M. (2012). Qualitative content analysis, *Journal of Research*, 3(2), 15-44 [in Persian].

سیده فاطمه حسینی ، دکتر مجید علی عسگری ، دکتر عباس قلتاش ، دکتر فاطمه احمدیگی

Jame Bozorgi, M., and Migun Puri, M. (1400). Academic Entrepreneur Ecosystem Culture, Promoting the Development of Social Entrepreneurship, *Journal of Cultural Management*, 4(51) [in Persian].

Khaghanizadeh, M. and Fathi Vajargah, K. (2017). University curriculum patterns. *Journal of Education Strategies of the Center for the Study and Development of Medical Sciences Education*, Baqitullah (AJ), 1(2), 11-19 [in Persian].

Khosrovizadeh, E., Kamankesh, A., and Shah Mansouri, E. (2021). Effective factors on social entrepreneurship in sports organizations of Central Province. *Research Journal of Sports Management and Movement Behavior*, 17(34), 1-17 [in Persian].

Manyaka, S.J., (2015). Social entrepreneurship: A solution for transforming the disadvantaged community of Nellmapius. *HTS Theologiese Studies/Theological Studies*, 71(3), 21-28.

Nurpou, A., Sakti, P., and Tahirpour Kalantari, H. (2019). Identification and ranking of factors affecting social entrepreneurship (in non-profit organizations in Iran). *The Journal of Social Research*. 12(48), 174-197 [in Persian].

Omar, F.M., Nazmul, H., and Islam, N. (2016). Factors Influencing the Development of Social Entrepreneurship in Bangladesh. 18 Pages Posted.

Rayamajhee, V., Storr, V. H., and Bohara, A. K. (2022). Social entrepreneurship, co-production, and post-disaster recovery. *Disasters*, 46(1), 27-55.

Rahimian, H., Abbaspour, A. and Davoudi-Rad, D. (2015). Analysis of the status of promoting social entrepreneurship in Iran's higher education system. International Conferences on New Researches in Management, Economics and Accounting, St. Petersburg, Russia, 1-14.

Rickhoff-Fischer, I., Schank, C., and Ortlund, A. (2021). Is Corporate Social Entrepreneurship a (So Far) Missed Opportunity for Higher Education Institutions? Evidence from Germany from Germany. *Sustainability*, 13(24), 13965.

Seyedi, F., Zakari, M., and Mursali Arzanagh, Z. (2021). An analysis of social entrepreneurship of cooperative companies in line with general policies in the employment sector, *Journal of Strategic and Macro Policy*, 9(34), 418-443 [in Persian].

Sharif Rouhani, Sh., and Abed, E. (2021). The impact of social entrepreneurship on the success of start-ups with an emphasis on the

network of relationships in the Covid-19 crisis. *International Conference on Management and Industry*, Volume 2, 573-591 [in Persian].

Waghids, Z., and Olver, H. (2017). Cultivating social entrepreneurial capacities in students through film: implications for social entrepreneurship education. *ERSC*, 6(2) 76-100.

Waqar Mousavi, M., Quds Alavi, A., and Abbasi, M. (2015). Investigating the role of social entrepreneurship in the development of social justice, *Journal of Entrepreneurship in Agriculture*, 3(2), 59-76 [in Persian].

Yu, T., and Jiun-Hao, W. (2018). Factors affecting social entrepreneurship intentions among agricultural university students in Taiwan. *International Food and Agribusiness Management Review*, 19(4), 1-12.

